

SÜRDÜRÜLEBİLİR ÜRÜN AB EKO-TASARIM TÜZÜĞÜ ve TÜRK HUKUKUNDA DÜZENLEME İMKANLARI

*Sustainable Product, EU Eco-Design Regulation and Regulation Possibilities in
Turkish Law*

Prof. Dr. Bilgehan ÇETİNER*

Öz: Avrupa Komisyonu, 11.12.2019 tarihinde açıkladığı Avrupa Yeşil Mutabakatında¹ “sürdürülebilir bir gelecek için AB ekonomisinin dönüşümü” politikasının bir parçası olarak “temiz ve dögüsel bir ekonomi için sanayinin harekete geçirilmesi” hedefiyle alınması gereken bir dizi tedbirin ana hatlarını çizmiştir. Bu bağlamda, “sürdürülebilir ürünler” için bir strateji de içeren Daha Temiz ve Daha Rekabetçi Bir Avrupa için Yeni Bir Dögüsel Ekonomi Eylem Planını (kısaca Eylem Planı) 11.3.2020’de yayınlanmıştır. Burada yer alan tedbirleri gerçekleştirmeye yönelik olarak Komisyon bir dizi mevzuat çalışması yapmıştır. Bunlardan doğrudan doğruya ürünlere ilişkin sürdürülebilirlik standartlarını belirleyen Sürdürülebilir Ürünler İçin Eko-tasarım Gerekliliklerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çerçeve Oluşturan Tüzüğü (kısaca Eko-Tasarım Tüzüğü) ile sürdürülebilir ürüne yönelik diğer AB düzenlemeleri ve Türk Hukukunda bu bağlamda ortaya çıkan düzenleme imkan ve ihtiyaçları bu çalışma kapsamında ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Ürün, Dögüsel Ekonomi, Eko-Tasarım.

Abstract: In the European Green Deal, announced on 11.12.2019, the European Commission outlined a series of measures to be taken with the aim of ‘mobilising industry for a clean and circular economy’ as part of the policy of ‘transforming the EU economy for a sustainable future’. In this context, the Action Plan for a New Circular Economy for a Cleaner and More Competitive Europe (Action Plan for short), including a strategy for ‘sustainable products’, was published on 11.3.2020. In order to realise the measures contained therein, the Commission has carried out a series of legislative works. Of these, the Regulation Establishing a Framework for the Determination of Ecodesign Requirements for Sustainable Products (in short, the Ecodesign Regulation), which sets out the sustainability standards directly related to products, and other EU regulations on sustainable products and the regulatory opportunities and needs arising in this context in Turkish Law are discussed within the scope of this study.

Key Words: Sustainability, Sustainable Product, Circular Economy, Eco-Design

* İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, cetiner@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1437-8739.

Bu çalışma TÜBİTAK 2219 Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı kapsamında yürütölen araştırma sonucunda hazırlanmıştır.

¹ The European Green Deal, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en.

Makale Geliş Tarihi: 5.12.2024, Makale Kabul Tarihi: 14.03.2025

GİRİŞ

Bugün ürün tasarımı, tüm yaşam döngüsü boyunca sürdürülebilirliği yeterince teşvik etmemektedir. Bunun sonucu olarak, ürünler sık sık yenisiyle değiştirilmekte, yeni ürünlerin üretilmesi ve dağıtılması, eski ürünlerin ise imha edilmesi gerektiğinden önemli miktarda enerji ve kaynak tüketimine ve yine devasa boyutlarda atık üretimine yol açmaktadır. Bu ise neticede ciddi çevre sorunlarını beraberinde getirmektedir. Gerçekten de AB üye ülkelerinde her yıl sadece beş milyon ton elektrikli alet kullanım ömrünü tamamlamadan çöpe atılmak zorunda kalmaktadır². Benzer şekilde TÜİK'in açıkladığı 2022 yılı Atık İstatistiklerine göre imalat sanayi işyerleri, maden işletmeleri, termik santraller, organize sanayi bölgeleri (OSB) ve hane halklarında 2022 yılında 29,4 milyon tonu tehlikeli olmak üzere toplam 109,2 milyon ton atık oluşmuş; bunun dışında Belediyelerde de toplam 30,3 milyon ton atık toplanmıştır³.

Öte yandan sayıları giderek artan ve geniş yankı uyandıran büyük ölçekli şirketlere karşı açılan özel hukuk kaynaklı çevre davaları⁴ da esasen bu şirketler tarafından piyasaya sürülen ürünlerin sürdürülebilir özellikte tasarlanmamış olmalarının doğrudan ve dolaylı sonuçlarına dayanmaktadır. Şöyle ki; fosil yakıtlar veya gerçek kullanımda belirtilen egzoz emisyon sınırlarına uymayan dizel araçlar veya çevreye ve sağlığa zararlı içeriğe sahip plastik şişeler ve kolay bozulan ve tamiri mümkün olmayan elektrikli aletler örneklerinde olduğu gibi piyasaya sürülen ürünün kendisi çevreye zararlı emisyonlara neden olmakta, çevreye zarar vermeden bertaraf edilememekte yahut onarımları mümkün olmadığından kullanım ömürleri dolmadan atığa dönüşmektedirler. Dolayısıyla tüm bu hallerde *ürün temelli* çevre zararları söz konusu olup, bunların günümüzde yalnızca idari düzenlemelere değil, söz konusu zararları maruz kalan kişilerce açılan özel hukuk sorumluluk davalarına da konu olabilmektedirler. Bu durumun şirketler için giderek çok daha yüksek maliyete yol açması ve bunların ürün bedeli içerisinde tüketicilere yansıtılması nedeniyle neticede yine tüketicilerin zarar görmesine yol açmakta olduğu şüphesizdir.

Tüm bu sebeplerle *Daha Temiz ve Daha Rekabetçi Bir Avrupa için Yeni Bir Döngüsel Ekonomi Eylem Planında*⁵, AB pazarına sunulan tüm ürünlerin giderek daha sürdürülebilir hale gelmesini ve döngüsel ekonomide hayatta kalabilmesini sağlayacak kapsamlı kurallar getirilmesinin artık kaçınılmaz olduğu ortaya

² <https://www.destatis.de/Europa/DE/Thema/Umwelt-Energie/Abfallaufkommen.html>

³ <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Atik-Istatistikleri-2022-49570> (Görüş tarihi 4.12.2024).

⁴ Bkz. örneğin Mercedes Benz davası LG Stuttgart v. 13. 9. 2022 – 17 O 789/21, juris.; dizel otomobil davaları için BGH v. 25. 5. 2020 – VI ZR 252/19, BGHZ 225, 316.

⁵ Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions A new Circular Economy Action Plan For a cleaner and more competitive Europe, COM/2020/98 final, s. 3 vd.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2020%3A98%3AFIN>.

Bu strateji planı korona salgının etkisi ve daha sürdürülebilir, dijital, dirençli ve rekabetçi bir ekonomiye doğru dönüşümü sağlayabilmek amacıyla 11 Mayıs 2021'de aktüalize edilmiştir. Revize hali için bkz. https://commission.europa.eu/document/download/9ab0244c-6ca3-4b11-bef9-422c7eb34f39_en?filename=communication-industrial-strategy-update-2020_en.pdf&prefLang=de.

konmuş ve Avrupa'nın 2050'ye kadar ilk iklim-nötr kıta olması hedefinin gerçekleştirilmesi için tedbirler alınması gerektiği vurgulanmıştır. Aynı doğrultuda 16.7.2021 tarih ve 31543 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Yeşil Mutabakat Eylem Planı Genelgesi ile hem ülkemizin sürdürülebilir, kaynak-etkin ve yeşil bir ekonomiye geçişine katkı sağlamak hem de Avrupa Yeşil Mutabakatı ile öngörülen değişikliklere uyum sağlanması için Ticaret Bakanlığına Yeşil Mutabakat Eylem Planı hazırlama görevi verilmiş ve Bakanlık 2021 yılında söz konusu eylem planını yayımlamıştır⁶. Bu Eylem Planında “ürünlerin sürdürülebilirliğini ve bu çerçevede dayanıklılığı, yeniden kullanımı, malzeme ile kaynak verimliliği ile geri dönüşümü ve enerji verimliliğini geliştirmeyi hedefleyen AB'nin, sürdürülebilir ürün politikası kapsamında hayata geçireceği yasal çerçeveye ülkemizde de uyum sağlanması hedeflenmekte ve gerekli mevzuat çalışmalarının gerçekleştirilmesi amaçlanmakta” olduğu açıkça belirtilmiştir.

İşte ürünlerin sürdürülebilirliğine yönelik olarak Komisyon bir dizi mevzuat çalışması başlatmış, bunları Mart 2022'den itibaren açıklamaya başlamış ve önemli bir kısmının yasalaşma süreci 2024'te tamamlanmıştır. Bu kapsamda ürünlerin ve ambalajlarının gerekli teknik özellikleri sağlanmasına yönelik olarak iki temel metin karşımıza çıkmaktadır: *Sürdürülebilir Ürünler İçin Eko-tasarım Gerekliklerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çerçeve Oluşturan Tüzük*⁷ (kısaca *Eko-Tasarım Tüzüğü*) ve *Ambalaj ve Ambalaj Atıkları Tüzüğü*⁸ (kısaca *Ambalaj Tüzüğü*).

Tüketiciler tarafından satın alınan ürünlerin çeşitli sebeplerle (örn. ayıplı olması, teknolojisinin geri kalması vb.) zamanından önce elden çıkarılmasını engellemek ve tüketicileri bunları daha uzun süre kullanmaya teşvik etmek için, Avrupa Parlamentosu tarafından Nisan 2024'te *Malların Tamirini Teşvik Eden Ortak Kurallara İlişkin Direktif* kabul edilmiş ve Konsey tarafından onaylanmasının ardından 10.07.2024 tarihinde AB Resmî Gazetesinde yayımlanarak 31.07.2024'te yürürlüğe girmiştir. Kısaca *Onarım Hakkı Direktifi* olarak adlandırılan bu düzenlemeyi üye devletler 31.07.2026 tarihine kadar iç hukuklarına aktarmakla yükümlü tutulmuşlardır.

Kişilerin, ürünlerin sürdürülebilir olma özellikleri ve çevreye duyarlı olma özellikleri ile ilgili doğru ve yeterli biçimde aydınlatılmasına ve haksız reklamların önlenmesine yönelik tedbirler kapsamında ise karşımıza ilk olarak 06.03.2024 tarihli AB Resmî Gazetesinde yayımlanan *Haksız Uygulamalara Karşı Daha İyi Koruma ve Daha İyi Bilgilendirme Yoluyla Yeşil Geçiş İçin Tüketicilerin Güçlendirilmesine İlişkin Direktif*⁹ (kısaca *Güçlendirme Direktifi*) çıkmaktadır. Bunun yanında Komisyon *Açık Çevresel Beyanların Doğrulanması ve İletişimine İlişkin Direktif Teklifini*¹⁰ (kısaca *Green Claim Direktifi*) de sunmuş olmakla birlikte henüz yasalaşma süreci tamamlanmamıştır.

⁶ <https://ticaret.gov.tr/data/640f220d13b8761b449ccb42/YESIL%20MUTABAKAT%20Eylem%20Planı.pdf>.

⁷ AB 2024/1781, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202401781

⁸ AB 2025/40, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L_202500040

⁹ AB 2024/825, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202400825

¹⁰ KOM (2023) 166 Final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023PC0166>

O halde buraya kadar anlatılanlar ışığında sürdürülebilir ürünle bağlantılı düzenlemeleri üç temel grupta toplamak mümkündür:

- Sürdürülebilir ürünün tasarımı ve ambalajlanması konusundaki düzenlemeler,
- Ürünlerin sürdürülebilir olma özelliklerini devam ettirebilmelerini temin amacıyla onarımlarını sağlamaya yönelik kuralları içeren Onarım Hakkı Direktifi,
- Sürdürülebilir ürünlere dair reklam, ilan ve diğer beyanlara karşı tüketicilerin korunması ve ürünlerin özelliklerine ilişkin aydınlatılmalarına dair düzenlemeler,

Bu çalışmamızda yukarıda sayılan AB düzenlemelerinden sürdürülebilir ürünün özelliklerine yönelik standartların genel çerçevesini belirleyen Eko-Tasarım Tüzüğü ile bunu belirli noktalarda tamamlayan Onarım Hakkı Direktifi ele alınacak; Türk Hukuku'nda söz konusu düzenlemelere uyum sağlama hedefine yönelik olarak düzenleme ihtiyacı bulunup bulunmadığı belirlenecektir.

I. SÜRDÜRÜLEBİLİR ÜRÜN

AB piyasasında dolaşıma giren ürünlerin sürdürülebilirlik açısından taşınması gereken özellikleri en kapsamlı biçimde düzenleyen temel metin Eko-Tasarım Tüzüğüdür. Nitekim Tüzük'te düzenlemelerin gerekçesi ve amacı ortaya konulurken aynı zamanda sürdürülebilir ürüne dair özellikler de belirlenmektedir: *“Bu Tüzükle, iklim nötr ve kaynak verimli döngüsel ekonominin ihtiyaçlarını karşılayan ürünlerin yaratılmasına, atıkların azaltılmasına ve sürdürülebilirlik özelliğinin tüm ürünlerde genel norm haline gelmesine katkıda bulunan yasal bir çerçeve oluşturularak, iklim, çevre, enerji, kaynak kullanımı ve biyoçeşitlilik hedefleri de dahil olmak üzere Birliğin genel sürdürülebilirlik hedefleriyle uyumlu üretim ve tüketim modelleri teşvik edilmektedir. Tüzük; dayanıklılık, güvenilirlik, onarılabilirlik, yükseltilebilirlik, yeniden kullanılabilirlik ve geri dönüştürülebilirliği geliştirmek, ürünlerin onarım ve bakım imkanlarını genişletmek, ürünlerdeki tehlikeli kimyasalların varlığına engel olmak ile enerji ve kaynak verimliliğini artırmak için yeni eko-tasarım gereklilikleri belirlemeyi amaçlamaktadır”*¹¹.

Tüzük gerekçesinde yer alan özellikleri de dikkate alarak sürdürülebilir ürünü şu şekilde tanımlayabiliriz: *Dayanıklı, güvenilir, onarılabilir, yükseltilebilir, yeniden kullanılabilir, geri dönüştürülebilir, onarım ve bakıma elverişli, tehlikeli kimyasallar içermeyen ve enerji ve kaynak verimliliği sağlayan ürün*. Dolayısıyla sürdürülebilir ürün, *döngüsel ekonominin* en önemli unsurlarından biridir. Döngüsel ekonomi, “kaynakları al, kullan ve at” zihniyetine dayanan mevcut *doğrusal ekonomiye* alternatif bir çözümdür. Kısaca bu ekonomik model, bütünsel bir süreci olan, ürün ve hammaddeyi yeniden kullanımını mümkün kılabilen, atıkların geri kazanıldığı, enerji ve tüm kaynakların verimli kullanıldığı, neredeyse hiç atık üretmeyecek şekilde temiz üretimin yapıldığı bir model ve sürdürülebilirlik açısından önemli bir araç olarak tanımlanmaktadır¹². Bu sebeptendir ki, döngüsel ekonomik modelin temelinde yatan ilkelerden atık

¹¹ Gerekçe madde 6.

¹² Veral, Döngüsel Ekonomi: Engeller, Stratejiler ve İş Modelleri, Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi, 8(1), 2021, s. 8.

üretiminden ve çevre kirliliğinden kaçınılmasını gerçekleştirebilecek en önemli araç sürdürülebilir bir ürün politikasıdır. Gerçekten de dayanıklı ve onarılabılır ürün tasarımı sayesinde kullanım ömrünün sonuna kadar bir üründen faydalanılabilmesi mümkün olacağı gibi atık üretiminde azalma ve kaynakların verimli kullanımı da sağlanabilecektir. Ayrıca geri dönüştürülebilir, karbon salınımı düşük, tehlikeli kimyasallar içermeyen ürünler çevre kirliliği ve buna dayalı çevre zararlarının da daha ürünün tasarımı aşamasında önüne geçilebilmesine imkan sağlar.

Bununla birlikte ürünlerin sürdürülebilir özelliklere sahip olmaları sağlanırken, işletmelerin rekabet gücü üzerinde orantısız bir olumsuz etki yaratılmamasına da özen gösterilmesi gerekir. Gerçekten de işletmelerden, halihazırda sahip olmadıkları bir teknoloji ile üretim yapmaları beklenemeyeceği gibi üretim maliyetlerinin ölçsüz biçimde artmasına yol açacak standartlar getirilmesi de tüketicilerin ürünlere erişimini kısıtlayacak ve hedeflenen amacın tersine kayıt dışı ürün piyasasının oluşmasına neden olacaktır. Bu sebeple Eko-Tasarım Tüzüğü'nde bir menfaatler dengesi kurabilmek amacıyla 2009/125/EC sayılı Direktife dayalı olarak, sanayinin Tüzükte belirlenen amaç ve kriterlere aykırı olmamak kaydıyla kendi düzenleyici tedbirlerini yapmasına imkân sağlanmıştır¹³. Ayrıca Tüzük m. 4/4'te Komisyon'a Tüzüğe dayalı olarak ekotasarım koşullarını belirlemek için hazırlayacağı hukuki düzenlemelerde işletmelerin, özellikle KOBİ'lerin ihtiyaçlarını dikkate alarak, uyum sağlamalarını kolaylaştırmak için yeterli zaman tanınması gerektiği vurgulanmıştır. Nitekim Komisyon tarafından "Döngüsel Ekonomi Eylem Planında kullanılan 'döngüsel ekonomi' terimi, Avrupa'nın "doğrusal ekonomiden döngüsel ekonomiye" geçiş hedefini ortaya koymakla birlikte, aynı zamanda ekonomik çıkarları da (AB'nin küresel rekabet gücü, sürdürülebilir ekonomik büyüme, yeni iş alanları) gözetmektedir. Birbirini güçlendirebilen ama aynı zamanda birbiriyle gerilim içinde olan amaçların ikiliği, AB düzenlemelerine de yansımıştır¹⁴.

II. EKO-TASARIM TÜZÜĞÜ'NDE BELİRLENEN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK GEREKLİLİKLERİ

A. GENEL OLARAK EKO-TASARIM

Sürdürülebilir ürün politikasının çevresel ve hukuki yönleri dışında önemli bir unsuru da ekonomik ve sosyal olgulardır. Bu bağlamda araştırmalar ortaya koymaktadır ki; ürünle ilgili tüm çevresel etkilerin % 80'inden fazlası, ürünün tasarımı aşamasının sonuçları olarak ortaya çıkmaktadır¹⁵. Örneğin, dönüştürülebilir olarak tasarlanmayan bir ürünün kullanım ömrü sonunda tabiata gönderilmesi kaçınılmazdır. İşte ekotasarım (yahut sürdürülebilir tasarım veya yeşil tasarım), ürünün daha tasarımı aşamasında çevresel yönünü ön plana çıkaran bir tasarım modelidir¹⁶. Eko-Tasarım Tüzüğü de bu modeli merkezine alan ve ürünün; doğal kaynaklardan hammaddelerinin çıkarılması

¹³ Tüzük Gerekçe 53.

¹⁴ Petersen, Die Produktverantwortung im Kreislaufwirtschaftsrecht, NVwZ 2022, s. 922.

¹⁵ <https://www.wrap.ngo/media-centre/press-releases/wrap-announces-circular-design-toolkit-help-reduce-textiles>.

¹⁶ Has, Sustainable Products, 2nd Edition, 2024, s. 172.

veya üretilmesi, ön işlem, üretim, depolama, dağıtım, satış, kurulum, kullanım, bakım, onarım, yenileme, tadilat ve yeniden kullanım ve kullanım ömrünün sona ermesinden oluşan tüm yaşam döngüsü aşamalarında (Tüzük m. 2/b. 12) yaşam döngüsü boyunca tabi olacağı eko-tasarım gerekliliklerini belirleyen bir metindir.

B. TÜZÜĞÜN UYGULAMA ALANINA GİREN ÜRÜNLER

Lastikler gibi otomobillerin bütünüleyici parçaları ve ara ürünler de dahil olmak üzere piyasaya sürülen veya hizmete sunulan *tüm maddi ürünler için* eko-tasarım gerekliliklerinin belirleyen Tüzük, mümkün olan en geniş ürün yelpazesini dikkate almıştır. Bununla birlikte belirli ürünler bakımından Eko-Tasarım Tüzüğünü uygulama imkânı bulunmadığı da bir gerçektir. Bunların ortak özellikleri; çevresel sürdürülebilirlikleri için eko-tasarım gerekliliklerine ihtiyaç bulunmaması, eko-tasarım gerekliliklerine uyulduğunda yerine getirilemeyecek bir amaçları olması veya çok küçük miktarlarda üretildikleri için yahut ürünün pazarının özelliği ve büyüklüğü dikkate alındığında özel muafiyetler sağlanmasının zorunlu olmasıdır. Ayrıca, Tüzük eko-tasarım gerekliliklerinin uygun olmayacağının zaten açık olduğu veya diğer AB düzenlemelerinin bu tür gereklilikleri özel olarak belirlediği ürünleri madde 1/f. 2'de uygulama alanı dışında bırakmıştır. Bunlar; 178/2002/EC sayılı Tüzükte tanımlanan gıda ve yemler, 2001/83/EC sayılı Direktifte tanımlanan tıbbi ürünler, 2019/6 sayılı Tüzükte tanımlanan veterinerlik tıbbi ürünleri, canlı bitkiler, hayvanlar ve mikroorganizmalar, insan kaynaklı ürünler, bitki ve hayvanların gelecekteki üremeleri ile doğrudan ilgili ürünler ile 167/2013 sayılı Tüzük (m. 2/f. 1), 168/2013 sayılı Tüzük (m. 2/f. 1) ve 2018/858 sayılı Tüzükte (m. 2/f. 1) atıfta bulunulan araçlardır. Araçlar, 2000/53/EC ve 2005/64/EC sayılı Direktifleri ve (AB) 2018/858 sayılı Tüzük gibi Birlik düzenlemeleri kapsamında ürüne özgü gerekliliklere ve farklı uyumlaştırılmış tip onayı sistemlerine tabidir. Bu sebeple, araçlara yönelik ilave uyumlaştırılmış gereklilikler, örneğin lastiklere yönelik çevresel gereklilikler gibi hâlihazırda ele alınmayan hususlarla sınırlı tutulmuştur. Tüzüğün uygulama alanı dışında bırakılan bir başka ürün grubu da savunma sanayii ürünleri ile milli savunmaya hizmet eden ürünlerdir (Tüzük m. 5/f. 5).

Tüzük m. 2/f. 2 ve m. 5./f. 5'te sayılanlar dışındaki bazı ürünler, özellikle kimyasallar, ambalajlar ve atıklar bakımından yürürlükte olan AB düzenlemeleri, Tüzüğün uygulanmasına engel olmadığı gibi bunlarda yer alan yetkilerin aksi belirtilmediği sürece Eko-Tasarım Tüzüğünde yer alan yetkileri sınırlandırmayacağı da gerekçe de açıkça ifa edilmiştir¹⁷. Bu kapsamda örneğin ambalajların nihai ürün olarak piyasaya sürülmesine ilişkin gereklilikler Ambalaj ve Ambalaj Atıkları Tüzüğü kapsamında belirlenmiştir. Ancak Eko-Tasarım Tüzüğü de piyasaya sürüldüğünde belirli ürünlerin ambalajına odaklanan ürün bazlı gereklilikler belirleyerek bu Direktifi tamamlayacaktır¹⁸. Yine ürün sürdürülebilirliği açısından önem taşıyan kimyasallar bakımından da (AT) No 1935/2004, (AT) No 1907/2006, (AT) No 1272/2008, (AT) No 1223/2009, (AB) 2017/745 ve (AB) 2019/1021 sayılı Tüzükler ve 2009/48/AT sayılı Direktiflerde özel koşullar bulunmakla beraber, ürünlerin performans gerekliliklerinin

¹⁷ Gerekçe madde 20.

¹⁸ Gerekçe madde 25.

belirlenmesinde insan sağlığı veya çevreye yönelik önemli risklerin azaltılması ve endişe verici maddelerin varlığına ilişkin bilgi gereklilikleri bakımından Eko-Tasarım Tüzüğü ile ayrıca tedbirler alınmasının önünde bir engel bulunmamaktadır¹⁹. Hatta Tüzüğe dayalı olarak çıkarılacak düzenlemelerde, ürünlerde bulunan veya üretim süreçlerinde kullanılan ve ürünlerin sürdürülebilirliğini olumsuz etkileyen maddelerin belirli koşullar altında kısıtlanması da alınacak tedbirler kapsamında gündeme gelebilir²⁰.

Yapı ürünleri bakımından ise Tüzük, yalnızca nihai ürünlerle sınırlı olmak üzere tali uygulama kabiliyetine sahiptir. Şöyle ki; söz konusu ürünler için gereklilikler, sadece Yapı Ürünleri Tüzüğü²¹ tarafından oluşturulan yükümlülüklerin ve bunların uygulanmasının Eko-Tasarım Tüzüğü tarafından takip edilen çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine yeterince ulaşmasının mümkün olmadığı durumlarda belirlenecektir²². Bu durum örneğin ısıtıcılar, kazanlar, ısı pompaları, su ve alan ısıtma cihazları, fanlar, soğutma ve havalandırma sistemleri ve binaya entegre fotovoltaik paneller hariç fotovoltaik ürünler için geçerlidir.

Türkiye gibi üçüncü ülkelerden birlik pazarına giren ürünler de, ürün, bileşen veya ara ürün olarak ithal edilip edilmediğine bakılmaksızın, bu Tüzüğe ve bu Tüzük uyarınca kabul edilen diğer AB mevzuatının uygulama alanı kapsamına girecektir. Belirtelim ki, AB, 2022 yılında 103,1 milyar dolar ile ihracatımızdan %40,6 oranında pay almakta olup toplam ihracatımızda ilk sırada yer aldığı gibi ülkemiz AB'nin toplam ithalatında ise 2022 yılında %3,3'lük payla 6. sırada gelmektedir²³. Dolayısıyla Eko-Tasarım Tüzüğünde belirlenen ekotasarım ürün gerekliliklerinin geçerli olduğu geniş bir ürün yelpazesi, ülkemizin AB'ye ihraç ettiği ürünleri de büyük oranda kapsamaktadır. Örneğin, Almanya'ya 2023 yılında 1 milyar 652 milyon USD'lık otomotiv ana ve yan sanayi ürünleri, 530 milyon USD'lık elektrikli makine ve kablo, 599 milyon USD'lık mobilya ve yine 2 milyar doların üzerinde hazır giyim ürünleri ihracatımız bulunmaktadır²⁴.

C. EKO-TASARIM GEREKLİLİKLERİNİN TÜRLERİ

Tüzükte ekotasarım gereklilikleri iki ana gruba ayrılmıştır: Performans gereklilikleri (*performance requirements*) ve bilgi gereklilikleri (*information requirements*).

Bunlardan performans gerekliliklerine ilişkin temel kurallar Tüzük m. 6'da düzenlenmiştir. Buna göre performans gereklilikleri Tüzük Ek I'de atıfta

¹⁹ Gerekeç madde 26.

²⁰ Gerekeç madde 26.

²¹ AB 305/2011, Regulation of the European Parliament and of the Council of 9 March 2011 laying down harmonised conditions for the marketing of construction products and repealing Council Directive 89/106/EEC <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32011R0305>.

²² Gerekeç madde 51.

²³ <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/yani-basimizdaki-dev-pazar-avrupa-birligi#:~:text=AB%2C%202022%20yilinda%20103%2C1,aralarinda%20yaptigi%20ticaret%20hariç%20tutuldu%20gunda>.

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://ticaret.gov.tr/data/5b8a711513b87616347e68cb/almanya-web-sanmatris2024.pdf>.

bulunulan ilgili ürün parametrelerine dayanmalı ve uygun olduğu ölçüde belirli bir ürün parametresi veya bunların bir kombinasyonu ile ilgili minimum veya maksimum seviyeleri ve /veya söz konusu ürün parametrelerinden biri veya daha fazlası ile ilgili performansı iyileştirmeyi amaçlayan nicel olmayan gereklilikleri içermelidir (Tüzük m. 6/f. 2). Ayrıca bu gereklilikler kimyasal güvenlikle ilgili nedenlerden dolayı, ürünlerin içindeki maddelerin varlığını kısıtlamamalı ancak gerektiğinde insan sağlığı veya çevreye yönelik önemli riskleri de azaltacak özellikte olmalıdır (Tüzük m. 6/f. 3).

Bilgi gereklilikleri ise Komisyon tarafından yetki devrine dayanan tasarruflarda belirlenecek olmakla birlikte bunların açık, kolay anlaşılır ve ilgili ürün gruplarının belirli özelliklerine ve bilginin hedeflenen alıcılarına göre belirleneceği Tüzük m. 7/f. 1 ve f. 2/c'de öngörülmektedir. Bunların asgari içeriği; Tüzük m. 7/f. 2/a'ya göre Tüzük Bölüm III'te belirtilen dijital ürün pasaportuna ilişkin gereklilikler ve Tüzük m. 7/f. 5'te belirtilen endişe verici maddelere ilişkin gerekliliklerden ibarettir. Ancak Komisyon bunların yanında ayrıca gerekiyorsa ürüne şu bilgilerin eklenmesini de sağlamalıdır:

(i) Tamir edilebilirlik değeri, dayanıklılık değeri, karbon ayak izi veya ekolojik ayak izi dahil olmak üzere Ek I'de atıfta bulunulan bir veya daha fazla ürün parametresiyle ilgili olarak ürünün performansına ilişkin bilgiler;

(ii) Çevre üzerindeki etkisini en aza indirmek ve optimum dayanıklılığı sağlamak için ürünün nasıl kurulacağı, kullanılacağı, bakım ve onarımının nasıl yapılacağı, ilgili durumlarda üçüncü taraf işletim sistemlerinin nasıl kurulacağı, yenileme veya yeniden üretim için nasıl toplanacağı ve kullanım ömrü sonunda ürünün nasıl iade edileceği veya kullanılacağı hakkında müşteriler ve diğer aktörler için bilgiler;

(iii) Kullanım ömrü sonunda sökme, yeniden kullanma, yenileme, geri dönüşüm veya bertaraf ile ilgili arıtma tesislerine yönelik bilgiler;

(iv) Müşteriler için sürdürülebilir ürün seçimlerini ve ürünün üretici dışındaki taraflarca uygun kullanımını, değerini koruyan işlemleri ve kullanım ömrü sonunda doğru işlemlere tabi tutulmasını kolaylaştırmak için yapılması gerekenleri etkileyebilecek diğer bilgiler.

Görüldüğü üzere Eko-Tasarım Tüzüğü, ürünlerin eko-tasarım gerekliliklerine ilişkin temel kuralları ortaya koymakla birlikte bunların ürün grupları bazında somutlaştırılmasını Tüzük m. 4/f. 1'te yapılan yetki devri uyarınca Komisyon tarafından çıkarılacak hukuki tasarruflara (*yetki devrine dayanan tasarruflar*) bırakmıştır (Tüzük m. 6/f. 1, m. 7/f. 1). Ancak bu konuda Komisyon tamamen serbest de bırakılmamıştır. Her şeyden önce performans gerekliliklerinin belirlenmesi usul ve yöntemine ilişkin Tüzük Ek II'de belirli kurallar getirilmiştir. Bunun dışında, Komisyon Tüzüğün uygulama alanına giren bir ürün grubu için hiçbir eko-tasarım gerekliliği ihtiyacının bulunmadığına karar vermemektedir (Tüzük m. 4/f. 3). Ayrıca bu tasarrufların asgari içeriği Tüzük m. 8 ile belirlenmiştir. Buna göre tasarruflarda örneğin, düzenlemenin ilişkin olduğu ürün grubu ve buna ilişkin eko-tasarım gereklilikleri yanında kullanılacak test, ölçüm veya hesaplama standartları veya yöntemleri, ürün grubunun gerekliliklere uygunluğun kontrolü için gerekli bilgilerin içeriği, sunulacağı format, şekil ve düzen ile kontrolün ne zaman yapılacağı ve geçiş sürecine dair unsurlar mutlaka yer almalıdır.

Komisyon, çıkaracağı hukuki tasarruflarda belirli ürün gruplarına öncelik vermek durumundadır. Bunu yaparken ürünlerin Birlik iklim, çevre ve enerji verimliliği hedeflerine ulaşılmasına potansiyel katkısını belirli kriterlerden hareketle belirlemekle yükümlü tutulmuştur (Tüzük m. 18/f. 1). Bu kriterler;

ölçüsüz giderlere yol açmadan ürün özelliklerini iyileştirme potansiyeli, ürünün Birlik içerisindeki satış ve ticaret hacmi, bu ürünlere ilişkin iklim ve çevresel etkilerin, enerji kullanımının, kaynak kullanımının ve atık üretiminin değer zincirindeki dağılımı, yetki devrine dayalı tasarrufların teknolojik ve piyasadaki gelişmeler ışığında düzenli olarak gözden geçirilmesi ve uyarlanması ihtiyacı olarak belirlenmiştir (Tüzük m. 18/f. 1/a-d).

Komisyon tasarruflarında Tüzük m. 5'te yer alan ürün özelliklerini²⁵ geliştirmek amacıyla eko-tasarım gereklilikleri belirlenirken Tüzük Ek I'de yer alan ürün parametreleri kullanılacaktır. Bunlara örnek vermek gerekirse; ürünün dayanıklılığı ve güvenilirliğine ilişkin göstergeler kapsamında ürünün garanti edilen veya teknik kullanım ömrü; tamir edilebilirlik ve bakım kolaylığına ilişkin göstergeler kapsamında yedek parçaların özellikleri, bulunabilirliği, teslim süresi ve satın alınabilirliği; güçlendirme, yeniden kullanım, yeniden imalat ve onarım kolaylığı göstergeleri kapsamında kullanılan malzeme ve bileşen sayısı, standart bileşenlerin kullanımı, tahribatsız sökme ve yeniden montaj kolaylığı, ürün verilerine erişim koşulları, gerekli donanım ve yazılıma erişim veya kullanım koşulları; geri dönüşüme ilişkin göstergeler kapsamında kolay geri dönüştürülebilir malzemelerin kullanım oranı; ürünün ekolojik, karbon ve malzeme ayak izi; ürünün yaşam döngüsünün bir veya daha fazla aşaması sırasında havaya, suya veya toprağa salınan emisyonlar; plastik ve ambalaj atıkları dahil olmak üzere üretilen atık miktarı ve yeniden kullanım kolaylığı ve üretilen tehlikeli atık miktarı gibi.

Her ne kadar eko-tasarım ürün gruplarını ve bunlara ilişkin gereklilikleri Komisyon belirleme yetkisine sahip olsa da Tüzük bu konuda *piyasa katılımcılarına*²⁶ da, yetki devrine dayanan tasarrufların kapsamına girmeyen veya Komisyon çalışma planında yer almayan ürünler için Komisyona, eko-tasarım gerekliliklerini belirleyen düzenleme teklifi sunma imkanı sağlamıştır (Tüzük m. 21). Kısaca *özdenetim önlemleri* diye ifa edebileceğimiz bu gerekliliklerin uygun bulunması halinde Komisyon bunları içeren bir uygulama tasarrufu çıkarabilecektir (Tüzük m. 21/f. 3). Ancak bunun için söz konusu önlemlerin en az iki piyasa katılımcısı tarafından sunulmuş olması, bu katılımcıların söz konusu ürünler bakımından en az % 80 pazar payına sahip olması ve genel olarak önerilen tedbirlerin Tüzükte belirlenen temel esas ve kriterler (özellikle de Tüzük Ek VI'da özdenetim önlemleri kriterleri olarak belirtilenler), Tüzüğün amacı, Birlik hukuku ve Birliğin uluslararası ticari taahhütleri ile uyumlu olması gerekir (Tüzük m. 21/f. 3).

²⁵ Bunlar sırasıyla: (a) dayanıklılık, (b) güvenilirlik, (c) yeniden kullanılabilirlik, (d) yükseltilebilirlik, (e) tamir edilebilirlik, (f) bakım ve yenileme olasılığı, (g) endişe verici maddelerin varlığı, (h) enerji kullanımı ve enerji verimliliği, (i) su kullanımı ve su verimliliği, (j) kaynak kullanımı ve kaynak verimliliği, (k) geri dönüştürülmüş içerik (l) yeniden üretim imkanı, (m) geri dönüştürülebilirlik, (n) malzemelerin geri kazanımı imkanı, (o) karbon ayak izi ve çevresel ayak izi dahil olmak üzere çevresel etkiler, (p) beklenen atık üretimi.

²⁶ Tüzük m. 2/46'ya göre piyasa katılımcıları "üreticiler, temsilciler, ithalatçılar, distribütörler (dağıtıcılar), satıcılar ile edimi yerine getirme hizmeti sağlayanlardır".

Ç. DİJİTAL ÜRÜN PASAPORTU

I. Genel Olarak

Tüzüğün AB piyasasında ürünlerin sürdürülebilir olması hedefini gerçekleştirmeye yönelik en önemli enstrümanı dijital ürün pasaportudur (Tüzük m. 9-15). Diğer hususların yanı sıra, dijital ürün pasaportu, müşterilerin ürün ile ilgili bilgilere erişimini kolaylaştırarak bilinçli seçimler yapmalarına yardımcı olması hedeflenmiştir. Ayrıca üreticiler, ithalatçılar, distribütörler, bayiler ve edimlerin yerine getirilmesi hizmeti sağlayıcıları gibi ürün zincirinde yer alan tüm aktörler ile geri dönüşümcüler, piyasa gözetimi ve gümrük makamları, sivil toplum örgütleri, araştırmacılar, sendikalar ve Komisyon veya bunlar adına hareket eden herhangi bir kuruluş, ilgili verilere erişme, bunları tanıtmaya veya güncelleme ve gizli ticari bilgilerin korunmasını tehlikeye atmadan görevlerini yerine getirme imkanına kavuşturulmuş olacaktır²⁷.

Dijital ürün pasaportu *sürdürülebilirlik* ve *dijitalleşme* gibi günümüzün önde gelen iki kavram ve söylemini tek bir hukuki kurumda bir araya getirmiş olması yönüyle de önem arz etmektedir. Esasen bu iki temel söylemin birbirleriyle olan ilişkilerinin karşılıklı olarak birbirini şekillendirme ve etkileme şeklinde geliştiğini söylemek mümkündür. Şöyle ki; bir yandan, dijitalleşme araçları sürdürülebilirliği mümkün kılmakta iken (*dijitalleşmenin sürdürülebilirlik hedefleri üzerindeki kolaylaştırıcı etkisi*) diğer taraftan, sürdürülebilirlik taahhütlerinin de dijitalleşmenin gelişimini ve dolayısıyla yasal çerçevesinin oluşmasını etkilediğini görmekteyiz. Bunu, dijitalleşme için sürdürülebilirlik çerçevesi veya tasarım işlevi olarak tanımlayabiliriz²⁸. Bu durum dijital ürün pasaportları için de geçerlidir. Bunlar öncelikle lendirme amacı taşımakta, dolayısıyla piyasalardaki bilgi asimetrisini azaltmaya hizmet etmektedir. Nitekim AB yasa koyucusu son zamanlarda sürdürülebilirliği teşvik eden çok sayıda bilgi yükümlülüğü getirmiştir. Örneğin, Sürdürülebilirlik Raporlaması Direktifi²⁹ ve Finansal Olmayan Raporlama Direktifi³⁰, sermaye piyasası şirketlerini finansal raporlamalarının bir parçası olarak sürdürülebilirlik bilgilerini yayınlamakla yükümlü kılmıştır. Yine ürün hukuku alanında da başta Eko-tasarım Tüzüğü olmak üzere birçok milli düzenleme (örneğin, Alman Tedarik Zinciri Özen Yükümlülüğü Kanunu³¹) de kapsamlı bilgilendirme yükümlülüğü düzenlemeleri öngörmektedir. İşte bu şekilde ortaya çıkan çok sayıda bilgilendirme yükümlülüğü hükmünün yarattığı aşırı yük, dijital ürün pasaportu tüm bilgileri kolaylıkla erişilebilir kılarak ve ilgili paydaşların kapsamlı sürdürülebilirlik raporlarını okumak zorunda kalmasını önleyerek hafifletmektedir³². Diğer taraftan Tüzük ile oluşturulan bu yasal çerçeve aynı zamanda dijitalleşme açısından da bir sürdürülebilirlik çerçevesi oluşturmaktadır.

²⁷ Gerekçe madde 32.

²⁸ Mittwoch, Der digitale Produktpass der Ökodesign-Verordnung, RDİ 2024, s. 62, 63.

²⁹ (EU) 2022/2464.

³⁰ 2014/95/EU.

³¹ Gesetz über die unternehmerischen Sorgfaltspflichten in Lieferketten vom 16.7.2021, BGBl. 2021 I 2959.

³² Mittwoch, s. 63, 64.

Piyasa katılımcısı ürünü piyasaya sürerken bağımsız *üçüncü kişi dijital ürün pasaportu hizmet sağlayıcısı* aracılığıyla dijital ürün pasaportunun yedek bir kopyasını temin etmelidir (Tüzük m. 10/f. 4). Üçüncü kişi dijital ürün pasaportu hizmet sağlayıcısı ise Tüzükte, dijital ürün pasaportundaki verileri erişim hakkına sahip kişiler için ürünü piyasaya süren veya hizmete sunan piyasa katılımcısı adına işleyen ve depolayan kişiler olarak tanımlanmıştır (Tüzük m. 2/b.32).

2. Dijital Ürün Pasaportu İçeriği

Dijital ürün pasaportunda hangi spesifik bilgilerin yer alacağı, Tüzük Ek 3'te yer alan ek kriterler de dikkate alınarak Tüzük m. 9/f. 2-4'e göre belirlenecektir. Bu kapsamda öncelikle ürüne dair genel bilgilere, yani ürünü ilişkin tanımlamalar, tekil ürün tanımlayıcısı³³, ürünün Tüzük ve/veya diğer mevzuatta yer alan düzenlemelere uygunluğuna dair beyan ve dokümanlar, kullanım kitapçıkları veya talimatları ile üretici, ithalatçı veya ticari temsilcilere ilişkin bilgilere pasaportta yer verilmelidir.

Etkin bir dijitalleşmenin sağlanabilmesi açısından sürdürülebilirliği teşvik eden diğer yasal düzenlemelerin gereklilikleriyle pasaport içeriğinin ilişkilendirilmesi de büyük önem taşımaktadır³⁴. Örneğin, Sürdürülebilirlik Raporlaması Direktifi belirli şirketleri, üretim süreçleri ve tedarik zincirleri gibi sürdürülebilirlik hususları hakkında kapsamlı bilgi sağlamakla yükümlü kılmaktadır. Yine Taksonomi Tüzüğü³⁵ şirketleri çevresel açıdan sürdürülebilir olarak kategorize edilebilecek ekonomik faaliyetlerini açıklamakla zorunluluğu öngörmektedir. Dolayısıyla şirketlerin zaten açıklamak zorunda olduğu tüm bu bilgiler, dijital ürün pasaportlarına da aktarılabilir.

Dijital ürün pasaportunun içeriğinin kimler tarafından oluşturulacağı, saklanacağı ve güncelleneceği konusu Tüzük m. 9/f. 1/g'de Komisyonun yetki devrine dayanan tasarrufuna atıfla düzenlenmektedir. Aynı şekilde dijital ürün pasaportundaki verilere erişebilecek kişiler ve bunların hangi verilere erişebilecekleri de söz konusu tasarrufla düzenlenecek bir konu olarak belirlenmiştir (Tüzük m. 9/f. 1/f). Bunlar muhtemelen müşteriler, üreticiler, ithalatçılar ve distribütörler, profesyonel tamirciler, bağımsız operatörler, yeniden üretim ve geri dönüşüm şirketleri, piyasa gözetim makamları, sivil toplum kuruluşları, bilim insanları, sendikalar ve diğer kuruluşlar olacaktır. Yalnız bu kişiler ürüne ilişkin her bilgiye değil yalnızca tasarrufla erişime yetkili oldukları belirtilen bilgileri elde edebileceklerdir. Dijital ürün pasaportunun, veri türüne ve paydaşların tipolojisine bağlı olarak dijital ürün pasaportundaki verilere *farklaştırılmış erişime* izin verecek şekilde tasarlanması ve uygulanmasının temelinde verilere erişimi optimize etmek ve aynı zamanda fikri mülkiyet haklarını koruma düşüncesi yatmaktadır³⁶.

³³ *Tekil ürün tanımlayıcısı* Tüzük m. 2/30'da şu şekilde tanımlanmıştır: “bir ürünün tanımlanması için kullanılan ve aynı zamanda dijital ürün pasaportuna bir web bağlantısı da sağlayan benzersiz (tekil) karakter dizisi”.

³⁴ Mittwoch, s. 66.

³⁵ (EU) 2020/852

³⁶ Gereğçe m. 33.

3. Veri Taşıyıcılarına İlişkin Gereklilikler

Dijital ürün pasaportu için kullanılacak veri taşıyıcısının türü ve ilgili olduğu ürün üzerindeki sunumu da bilgilere kolay erişim açısından büyük öneme sahiptir. Tüzük m. 10/f. 1/b, c'de bu konuyu düzenlerken yine Komisyonun yetki devrine dayanan tasarrufuna atıf yapmakla beraber veri taşıyıcısının ürünün kendisi veya ambalajı veya ürüne eşlik eden belgeler üzerinde olması gerektiğine işaret etmiştir. Bu konuda akla ilke gelen seçenekleri Tüzük Gerekçesi (madde 37) filigran veya QR-Kod olarak sıralamıştır. Yine Gerekçeye göre ürünlerin niteliğine, boyutuna veya kullanımına bağlı olarak istisnalar mümkün olmakla birlikte verilerin ürünün yaşam döngüsü boyunca erişilebilir kalmasını sağlamak için veri taşıyıcısının ürünün kendisinde olmasının daha faydalı olacağına vurgu yapılmıştır.

4. Dijital Ürün Pasaportu Sicili ve Web Portalı

Tüzük m. 13/f. 1'te Komisyon, 19 Temmuz 2026 tarihine kadar dijital ürün pasaportlarında yer alan bilgilerden en azından tekil ürün tanımlayıcısının güvenli bir şekilde saklandığı bir dijital sicil oluşturmakla yükümlü tutulmuştur. Ayrıca Komisyon yetki devrine dayanan tasarruflarında dijital ürün pasaportunda yer alanlar dışında Tüzük m. 13/f. 2'de sayılan belirli ihtiyaçların ortaya çıkması halinde sicilde saklanacak diğer verileri de yetki devrine dayanan tasarruflarında belirleyebilir.

Sicilin yönetimi ve sicilde kayıtlı verilerin güvenliği ile bu verilerin özellikle kişisel verileri koruma düzenlemelerine uygun biçimde işlenmesi bakımından Komisyon yetkili kılınmıştır (Tüzük m. 13/f. 1). Komisyonun bu yetkisini kullanırken vereceği zararlardan dolayı sorumluluğu da ayrıca Tüzük m. 13/f. 3'te düzenlenmiştir. Kişisel verilerin işlenmesi bağlamında sorumluluğu hususunda ilgili düzenleme Kişisel Verilerin İşlenmesi Tüzüğüne³⁷ atıf yapmaktadır.

Tüzük hükümlerine tabi ürünleri piyasaya sunan veya ticaretini yapan *piyasa katılımcıları* da Tüzük m. 13 kapsamına giren bilgileri sicile kaydedebilme imkânı tanınmıştır (Tüzük m. 13/f. 4). Piyasa katılımcısı ilgili verileri sicile yüklediğinde, sicil otomatik olarak bu kişiye bir *sicil tanımlayıcısı* (*Registrierungskennung/registration identifier*) verir. Ancak kayıt kuruluşu tarafından yapılan bu bildirim, yapılan kaydın Tüzük veya diğer Birlik hukukuna uygunluğunun kanıtı olarak değerlendirilmeyeceği de Tüzük m. 13/f. 5'te ayrıca belirtilmiştir. Dolayısıyla ürüne ilişkin bilgileri eksik veya hatalı olarak sicile kaydeden piyasa katılımcısının Tüzükten doğan yükümlülükleri devam edecektir.

Dijital ürün pasaportu sicilinin ülkemizi de özellikle yakından ilgilendiren yönü Komisyonun sicili oluşturması ile birlikte gümrük makamlarının, (AB) 2022/2399 sayılı Tüzüğü ile oluşturulan *Gümrükler İçin AB Tek Pencere Ortamı* (EU Single Window Environment for Customs) aracılığıyla sicile doğrudan erişebilecek ve kendilerine sağlanması veya sunulması gereken ürünün sicil tanımlayıcısının ve gümrük başvurusunda yer alan diğer bilgilerin, sicilde yer alan veriler ile uyumlu olup olmadıklarını kontrol edebilecek olmalarıdır. Bu şekilde gümrük makamları

³⁷ AB 2018/1725, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/?uri=CELEX%3A32018R1725>.

ithal edilecek ürüne ait bir dijital ürün pasaportunun mevcut olup olmadığını da rahatlıkla belirleyebileceklerdir.

Nihayet Komisyon, Komisyon, dijital ürün pasaportlarında yer alan verileri araması ve karşılaştırmasına olanak tanıyan kamuya açık bir web portalı kurmak ve yönetmekle de yükümlü tutulmuştur (Tüzük m. 14). Bu portal söz konusu verileri incelemede *menfaati bulunan tüm ilgililere*, yani müşterilere, piyasa katılımcılarına ve diğer ilgili tüm piyasa aktörlerine açık olacaktır ve buna uygun şekilde tasarlanacaktır.

D. ÜRÜN ETİKETLERİ

Komisyonun yetki devrine dayanan tasarruflarında, Tüzük m. 7/f.7/c uyarınca ürün etiketleri üzerinde yer alması gereken bilgilere ilişkin bilgi gerekliliklerini nasıl belirlemesi gerektiği Tüzük m. 16 ve 17’de düzenlenmiştir. Buna göre söz konusu gereklilikler kapsamında etiketlerin içeriği, tasarımı, müşterilere ne şekilde görünür kılınacağı ve gerekiyorsa etiketlerin oluşturulmasında kullanılacak elektronik araçlar ilgili Komisyon tasarrufunda ortaya konmalıdır.

Komisyon tasarrufunda belirlenecek kriterler dışında Tüzük de ayrıca bazı gereklilikleri doğrudan kendisi belirleme yoluna gitmiştir. Bu kapsamda örneğin, etiketin tasarımı açık ve kolay anlaşılır olmalı ve müşterilerin ilgili ürün parametresiyle ilgili olarak ürün performansını kolayca karşılaştırabilmelerini ve daha iyi performans gösteren ürünleri seçebilmelerini sağlamalıdır (Tüzük m. 16/f. 2). Gerçekten de özellikle tüketiciler için, fiziksel etiketler satış yerinde ek bir bilgi kaynağı oluşturmaktadır. Tüketicilerin belirli bir ürün parametresi ile ilgili performanslarına göre ürünler arasında ayırım yapabilmeleri için hızlı bir görsel bilgi temeline sahip kılınmaları önem taşımaktadır. İşte bunun ilk etapta ürün üzerinde yer alan etiketlerdeki bilgiler ve akabinde yine bu etiketlerde bulunan web sitesi adresleri, dinamik QR kodları, çevrimiçi etiketlere bağlantılar veya tüketici odaklı herhangi bir uygun araç ile kolaylıkla sağlanabileceğinde şüphe yoktur. Ancak bunun için etiketler üzerinde yer alan bilgilerin ve yönlendirmelerin hatalı olmaması gerekir. Bu sebeple Tüzük m. 17’de başka etiketleri taklit eden etiketleri veya müşterileri yanıltan yahut veya kafalarını karıştıran bilgileri taşıyan ürünlerin piyasaya sürülmesi yasaklanmıştır.

E. SATILAMAYAN TÜKETİCİ ÜRÜNLERİNİN İMHASI YASAĞI

Eko-Tasarım Tüzüğü’nün döngüsel ekonomi ve kaynakların verimli kullanımına yönelik getirdiği en önemli yeniliklerden birisi de hiç şüphesiz satılmayan ürünlerin imhası yasağıdır (kısaca *imha yasağı*). Bu kural Tüzük m. 23’te şu şekilde ifade edilmektedir: “*Piyasa katılımcıları, satılmayan tüketici ürünlerinin imha edilmesi ihtiyacını önlemek için kendilerinden beklenebilecek gerekli tedbirleri alırlar*”. Bu yasağın uygulama alanına hükmün başlığından da anlaşılacağı üzere yalnızca *satılmayan tüketici ürünleri* girmektedir. Bu kavram Tüzük m. 2/36, 37’de göz önünde tutularak şu şekilde tanımlanabilir: Bütünleyici parçalar ve ara ürünler hariç tüketiciye yönelik ürünlerden cayma hakkı kullanılarak tüketici tarafından iade edilen veya ihtiyaç fazlası, stok fazlası yahut ölü envanter olarak satılamamış olan ürünler.

İmha yasağını etkin kılmaya yönelik olarak Tüzük m. 24'te *şeffaflık yükümlülüğü* tedbiri getirilmiştir. Yalnız bu yükümlülüğün kişi yönünden uygulama alanına mikro ve küçük işletmeler dahil değildir (Tüzük m. 24/f. 1/4). Orta büyüklükteki işletmeler için ise söz konusu yükümlülük 19.07.2030 tarihinden itibaren geçerli olacaktır (Tüzük m. 24/f. 1/5). Satılmamış tüketici ürünlerini doğrudan atan veya satılmamış tüketici ürünlerini kendi adlarına attıran piyasa katılımcılarının şeffaflık yükümlülüğünün kapsamına şunlar girmektedir:

(a) her yıl atılan satılmamış tüketici ürünlerinin ürün türü veya kategorisine göre ayırım yapılarak sayısı ve ağırlığı;

(b) ürünlerin atılma nedenleri ve uygulanabilir olduğu durumlarda Madde 25/f. 5 kapsamındaki istisnalar;

(c) doğrudan veya üçüncü kişi aracılığıyla aşağıdaki faaliyetlerin birine tabi tutulmak üzere atılan ürünlerin oranı: 2008/98/EC sayılı Direktifin 4. maddesinde tanımlanan atık hiyerarşisine uygun olarak yenileme ve yeniden üretim, geri dönüşüm, enerji geri kazanımı dahil diğer geri kazanım ve bertaraf etme işlemleri dahil olmak üzere yeniden kullanıma hazırlama;

(d) satılmayan tüketici ürünlerinin imha edilmesini önlemek amacıyla alınan tedbirler ve planlanan tedbirler.

Şeffaflık yükümlülüğü kapsamındaki son unsur, şirketlerin ürün imhası konusunda daha istekli ve planlı hareket etmeleri konusunda baskı aracı olarak düşünülmüştür. Böylelikle şirketlerin yetersiz çözümler ve tedbirler sunmaları ya da hiç sunmamaları halinde, kamuoyunda kötü bir imaj yaratmış olacaklardır ki bu da satın alma kararlarını ekolojik kriterlere dayandıran tüketiciler üzerinde önemli bir etki yaratacaktır³⁸. Aynı amaçla piyasa katılımcıları yukarıda sayılan bilgileri en azından internet sitelerinin kolay erişilebilir bir sayfasında açık ve görünür bir şekilde açıklamak yahut yükümlü iseler sürdürülebilirlik raporlamalarına dahil etmekle de yükümlü tutulmuşlardır (Tüzük m. 24/f. 1/2).

Hangi tüketici ürünlerinin imha yasağı kapsamına girdiğinin belirlenmesi Komisyon tasarruflarına bırakılmış olsa da Tüzük Ek VII'de bazı ürünler (kıyafetler ve ayakkabılar) bakımından 19.07.2026 tarihinden itibaren söz konusu yasağın geçerli olacağı doğrudan Tüzük m. 25/f. 1/1'de düzenlenmiştir. Yalnız bu yasak da yine mikro ve küçük işletmeler için geçerli olmayıp, orta ölçekli işletmeler bakımından ise 19.07.2030'dan itibaren yürürlüğe girecektir. Komisyon tasarrufları ile imha yasağı getirilecek tüketici ürünleri belirlenirken esas alınacak temel kriter Tüzük m. 25/f. 3'te "*ürünün imhasının çevresel etkisi*" olarak öngörülmüştür. Bunu değerlendirmeyi yaparken Komisyon söz konusu ürünlerin imha edilmesinin yaygınlığını ve çevresel etkilerini, piyasa katılımcılarının Tüzük m. 24/f. 1 uyarınca açıkladığı verileri ve bu konudaki analizlere ve etki değerlendirmesi raporlarını dikkate alacaktır (Tüzük m. 25/f. 4). Bununla birlikte Tüzük m. 25/f. 5'te yetki devrine dayanan tasarrufta orantılılık ilkesinden hareketle imha yasağına istisnalar da getirilebileceği düzenlenmiştir. Bu kapsamda hükümde şu sebepler sıralanmıştır: sağlık, hijyen ve güvenlik; ürünlerde taşıma sırasında meydana gelen veya ürünler iade edildikten sonra fark edilen ve uygun maliyetle onarılamayan hasarlar; teknik standartları dikkate

³⁸ Petersen/Massow, Die EU-Ökodesign-Verordnung und das „Warenvernichtungsverbot“, ZUR 2023, s. 73.

alındığında ürünün amaca uygun olmaması; ürünlerin bağış olarak kullanılmak üzere reddedilmesi; ürünlerin yeniden kullanıma veya yeniden üretime hazırlanmak için uygun olmaması; sahte ürünler de dahil olmak üzere fikri mülkiyet haklarının ihlali nedeniyle ürünlerin satılamaması; imhanın çevresel açıdan en az olumsuz etkiye sahip seçenek olması.

F. PİYASA KATILIMCILARININ YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Tüzük gerekçesinde de ifade edildiği üzere piyasa katılımcıları tedarik zincirindeki rolleriyle bağlantılı olarak, ürünlerin iç pazarda serbest dolaşımını sağlamak ve sürdürülebilirliklerini geliştirmek amacıyla, her birinin ayrı ayrı ürünlerin eko-tasarım gerekliliklerine uygunluğundan sorumlu olmaları büyük önem taşımaktadır³⁹. Bunun için de Tüzükte her bir katılımcı özelinde ayrıca yükümlülükler belirlenmesi yoluna da gidilmiştir. Türk şirketleri bu zincirde çoğunlukla üretici konumunda olmakla birlikte AB mevzuatına uyum çalışmaları çerçevesinde ülkemizde yapılacak yapılacak kanun çalışmalarına ışık tutması açısından diğer piyasa aktörlerinin yükümlülüklerine de yakından bakmakta fayda bulunmaktadır.

1. Üreticinin Yükümlülükleri

Üreticilerin, Tüzükte genel hatlarıyla düzenlenen eko-tasarım gereklilikleri yanında, Komisyonun yetki devrine dayanan tasarruflarında ürün grupları bazında somutlaştırdığı gereklilikleri de karşılamaları onların temel yükümlülüklerini oluşturmaktadır (Tüzük m. 27/f. 1). Piyasaya bir ürün sürmeden önce üretici Tüzük m. 39 vd. ile yetki devrine dayanan tasarruflarda düzenlenen *uygunluk değerlendirme prosedürünü* yerine getirmek zorundadır. Bu şekilde bir ürünün mevcut gerekliliklere uygunluğunun söz konusu prosedür sonucunda kanıtlanması halinde, üreticiler Tüzük m 44 uyarınca bir *AB Uygunluk Beyanı* hazırlar ve Tüzük m. 46 uyarınca CE işaretini buna ilişitir (Tüzük m. 27/f. 2/2). Ancak, Komisyon'un Madde 4(6), bent (d) uyarınca alternatif kurallar belirlediği durumlarda, imalatçı bu kurallara uygun olarak uygunluk işaretini ilişitir. AB Uygunluk Beyanı/CE Deklarasyonu ile üretici, teste tabi tutulan numunelerle aynı özellikte üretim yapacağını taahhüt etmiş olur.

Üretici aynı zamanda müşteriler ve diğer piyasa katılımcılarının kendisiyle daha kolay irtibata geçebilmesi için dijital ürün pasaportunun herkese açık kısmına ve ürünün kendisi yahut ambalajı veya eşlik eden dokümanlarına adını, tescilli ticaret unvanını, tescilli ticari markasını, yazışma adresini ve elektronik haberleşme araçlarını yazmakla yükümlüdür (Tüzük m. 27/f. 6). Ayrıca müşterilerin ürünlerin olası uygunsuzluğuna ilişkin şikayetlerini veya endişelerini iletebilmeleri için, engelli kişilerin erişilebilirlik ihtiyaçlarını da dikkate alarak, telefon numarası, e-mail adresi veya web sitelerinin özel bir bölümü gibi kamuya açık iletişim kanalları oluşturmalı ve gelen şikayetlerin en az beş yıl süreyle kaydını tutmalıdır (Tüzük m. 9).

Üreticiler bakımından Tüzük ile getirilen en önemli yenilik ise *dijital kullanma talimatı* düzenleme yükümlülüğüdür. Dijital kullanım talimatları her zaman erişilebilir olacak şekilde indirilebilecek ve elektronik bir cihazda saklanabilecek bir formatta sunulmalı ve ürünün beklenen kullanım ömrü

³⁹ Gerekçe madde 61.

boyunca ve her koşulda ürün piyasaya sürüldükten veya hizmete alındıktan sonra en az on yıl boyunca çevrimiçi olarak erişilebilir kılınmalıdır (Tüzük m. 27/f. 7/4). Bunlar açık, anlaşılır ve kolay okunabilir olmaları gerektiği gibi dijital ürün pasaportuna da dahil edilmeli ve ilgili veri taşıyıcısı aracılığıyla erişilebilir hale getirmelidir. Dijital ürün pasaportu hükümlerine tabi olmayan ürünlerde ise ürün üzerinde veya bu mümkün değilse ambalajında veya beraberindeki belgelerde dijital kullanım talimatlarına nasıl erişilebileceğini belirtilmelidir (Tüzük m. 27/f. 7/3).

Üreticiler yazılı olarak kendilerine bir *yetkili temsilci* de atayabilirler. Tüzükte yetkili temsilci, “*üreticinin bu Tüzük kapsamındaki yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde belirli görevlerle ilgili olarak kendi adına hareket etmek üzere üreticiden yazılı bir yetki almış olan Birlik içerisinde yerleşik gerçek veya tüzel kişi*” olarak tanımlanmıştır. Temsilci Tüzük m. 27/f. 1’de yer alan yükümlülükler ile teknik dokümanları hazırlama dışında üretici tarafından kendisine tevdi edilen görevleri yerine getirir (Tüzük m. 28/f. 2).

2. İthalatçı, Distrübütör (Dağıtıcı) ve Satıcı ile Online Hizmet Sağlayıcılarının Yükümlülükleri

Sürdürülebilir ürün politikasının etkin biçimde uygulanabilmesi için yalnız AB üyesi ülkelerde üretilenler değil, üçüncü ülkelerden Birlik pazarına giren ürünlerin, Eko-Tasarım Tüzüğü ve Komisyon tasarruflarına uygunluğunun sağlanması gerektiği açıktır. Üreticinin üçüncü ülkelerde bulunduğu böylesi durumlarda üreticinin yükümlülüklerinin yerine getirilmiş olmasından ithalatçı sorumlu olacaktır. Bir başka deyişle, üreticilerin ithal edilen ürünler için uygunluk değerlendirme prosedürlerini gerçekleştirmiş olmalarının sağlanması, CE işaretinin ve üreticiler tarafından hazırlanması gereken belgelerin yetkili ulusal makamlar tarafından denetlenebilmesi imkanının oluşturulması ithalatçının yükümlülükleridir. Nitekim Tüzük m. 29/f. 2’de ithalatçının bir ürünü piyasa sürmeden önce Komisyonun yetki devrine dayanan tasarruflarındaki gereklilikleri yerine getirmesi yanında üreticinin uygunluk değerlendirme sürecini tamamlamış ve teknik dokümanları oluşturmasını sağlamış olduğu, dijital ürün pasaportunun ve üçüncü kişi dijital ürün pasaportu hizmet sağlayıcısı tarafından saklanan güncel versiyonunun bir yedek kopyasının bulunduğu ve CE işareti ile AB Uygunluk Beyanının sağlandığının ithalatçı tarafından ortaya konulması gerektiği düzenlenmektedir.

Üretici ile birlikte ithalatçının da dijital ürün pasaportunun herkese açık kısmına ve ürünün kendisi yahut ambalajı veya eşlik eden dokümanlarına adını, tescilli ticaret unvanını, tescilli ticari markasını, yazışma adresini ve elektronik haberleşme araçlarını yazmakla yükümlüdür (Tüzük m. 29/f. 3). Bununla birlikte ürünün boyutunun bu tür bir etiketlemeye izin vermediği veya ithalatçıların ürünün üzerine isim ve adres yazmak için ambalajı açmak zorunda kalacağı veya ürünün bu tür bilgileri göstermek için çok küçük olduğu durumlar söz konusu yükümlülüğün istisnası hallerdir (Gerekçe m. 64).

Distribütörün⁴⁰ yükümlülükleri ise Tüzük m. 30/f. 2’de ürünün CE belgesine, uygunluk işaretine sahip olması; gerekiyorsa etiketlenmiş olması veya

⁴⁰ Distribütör (dağıtıcı) Tüzük m. 2/b. 45’te şu şekilde tanımlanmıştır: “*tedarik zincirinde yer alan, üretici veya ithalatçı dışında, bir ürünü piyasada bulunduran herhangi bir gerçek veya tüzel kişi anlamına gelir*”.

dijital ürün pasaportunun bulunması; ürünle birlikte müşteriler tarafından kolayca anlaşılacak bir dilde gerekli dokümantasyon ve dijital kullanım talimatlarının sunulması ile üretici ve ithalatçının yükümlülüklerini yerine getirmiş olmalarını sağlaması şeklinde belirlenmiştir.

Nihayet satıcı, mesafeli satış sözleşmeleri de dahil olmak üzere tüm satış işlemlerinde müşterilerine yahut potansiyel müşterilerine ürüne ilişkin tüm gerekli bilgilere, özellikle de dijital ürün pasaportuna kolaylıkla ulaşma imkânı sağlamakla yükümlüdür (Tüzük m. 31/f. 1 ve 2). Bu kapsamda etiketlerin kolay okunur biçimde sunumu, görsel reklamlarda veya belirli bir modele ilişkin teknik tanıtım materyalinde etiketlere atıfta bulunulması, müşterileri eko-tasarım gerekliliklerine ilişkin olarak yanıltıcı veya kafalarını karıştırmaya muhtemel etiketler, işaretler, semboller veya yazıları kullanmamak Tüzük m. 31/f. 3'te özel olarak düzenlenen yükümlülükleridir.

Online alışveriş platformu ve online arama motoru sağlayıcıları, AB Dijital Hizmetler Tüzüğü (EU 2022/2065) m. 11 ve m. 30'da yer alan genel yükümlülükleri dışında ayrıca piyasa gözetim makamlarının talebi üzerine ve belirli durumlarda, çevrimiçi pazaryerlerinin hizmetleri aracılığıyla çevrimiçi olarak satışa sunulmuş veya sunulmakta olan bir ürünün eko-tasarım gerekliliklerine uygunsuzluğunu önlemek veya bunun mümkün olmadığı durumlarda ise azaltmak için alınan önlemleri desteklemek üzere piyasa gözetim makamlarıyla işbirliği yapmakla yükümlü tutulmuşlardır (Tüzük m. 35).

III. ÜRÜNÜN SÜRDÜRÜLEBİLİR OLMASINI SAĞLAMAYA YÖNELİK TEDBİRLER

A. EKO-TASARIM TÜZÜĞÜ UYARINCA ÜRETİCİNİN SORUMLULUĞU

Ürünün Tüzük ve Komisyon tasarrufları ile belirlenen eko-tasarım gerekliliklerine uygun olmaması nedeniyle zarara uğrayan tüketiciler bakımından Tüzük m. 76'da bir kusursuz sorumluluk hali öngörülmüştür. Sorumlu kişi kural olarak üreticidir. Ancak üreticinin AB içerisinde yerleşik olmaması halinde üreticinin sorumluluğu devam etmekle birlikte ithalatçı veya üreticinin yetkili temsilcisinin sorumluluğuna da gitmek mümkün olabilecektir. İthalatçının Birlik içerisinde yerleşik olmaması veya üreticinin bir yetkili temsilcisinin bulunmaması halinde ise *edimi yerine getirme hizmeti sağlayan kişiler* sorumlu tutulabileceklerdir. Bununla birlikte üreticiye karşı sahip olunan bu tazminat hakkı tüketicinin, örneğin satıcıya karşı ürünün ayıplı olması nedeniyle AB 2019/771 Mal Satışı Direktifi uyarınca sahip olduğu diğer haklarını kullanımına engel değildir. Bu durum Tüzük m. 76/f. 2'de özellikle vurgulanmıştır.

Her ne kadar hükümde açıkça belirtilmemiş olsa da sorumluluğun koşulu olarak kusur aranmamıştır. Eko-tasarım gerekliliklerinin yerine getirilmemiş olmasında üreticinin kusurlu olduğunun ispatı tüketiciden beklenemez, zira bunlar çoğu zaman üreticinin hakimiyet alanında olan ve teknik konular içeren hususlardır. Bu nedenle Tüzüğün söz konusu şartı aranmaması isabetli olmuştur.

Tüketicinin hangi zararlarının karşılanacağı hükümde, *ürünün eko-tasarım gerekliliklerine uygun olmaması sebebiyle oluşan zararlar* şeklinde ifade edilmiştir. Bunun kapsamına özellikle üreticinin bilgi gerekliliklerini, örneğin dijital ürün talimatı yükümlülüğünü hiç veya gereği gibi ifa etmemiş olması nedeniyle

tüketicinin uğradığı olumlu zararların gireceğinde şüphe yoktur. Aynı şekilde ürünün etiketinde yahut dijital ürün pasaportunda yazan performans gerekliliklerine uygunluğuna dair bilgilerin yanlış veya eksik olması halinde de buna bağlı olarak tüketicinin uğradığı zararların da Tüzük m. 76 kapsamında tazmini istenebilecektir. Tabi burada ürünün kendisinden beklenen işlevi yerine getiriyor olması halinde -örneğin çevreye duyarlı denilen sabun temizlik ve dezenfeksiyon işlevi bakımından hatasız ise- tüketicinin zarar kalemlerinin nelerden oluştuğunun belirlenmesi ayrıca önem arzedecektir. Bu kapsamda öncelikle ürünün sürdürülebilirlik gerekliliklerine uygun biçimde üretilmemiş olması onun daha düşük bir piyasa değerine sahip olması anlamına gelecektir ki tüketicinin fazladan ödediği bedeli Tüzük m. 76 kapsamında talep edebilmesi mümkündür. Ayrıca bu konuda Alman Federal Mahkemesinin meşhur *Diesel* olaylarına ilişkin içtihatı da dikkate alınabilir. Buna göre bizzat çevreye duyarlı olmayan bir ürüne ilişkin satış sözleşmesi yapılmış olması da haksız fiil hükümlerine göre tazmin edilecek bir zarardır. Matematiksel olarak bir eksi ile sonuçlanmayacak olan fark teorisi bu noktada “*değerden bağımsız bir hesaplama işlemini temsil ettiği için her zaman normatif kontrole tabi olmalıdır*”⁴¹. Dolayısıyla Federal Mahkeme tüketicinin çevreye duyarlı olduğu inancıyla satın aldığı ürünlerin bu özelliği taşımamaları nedeniyle oluşan normatif zararın da tazmininin mümkün olduğunu kabul etmektedir⁴². Bu itibarla, Tüzük m. 76’nın eko-tasarım gerekliliklerine uymayan ürünler nedeniyle tüketicilerin normatif zararlarının tazmini bakımından yeterli bir hukuki dayanak oluşturmaktadır.

B. ONARIM HAKKI DİREKTİFİ VE MAL SATIŞI DİREKTİFİNDE ÖNGÖRÜLEN TEDBİRLER

Bir ürünün sürdürülebilir olarak kabul edilebilmesi için taşınması gereken özelliklerden birisi de *dayanıklı* olması yanında *onarılabilir* olmasıdır. İşte bunu sağlamak, onarılabilirliği ürünler için bir eko-tasarım gerekliliği olarak öngören Eko-Tasarım Tüzüğünü tamamlamak ve desteklemek için Onarım Hakkı Direktifi ile (m. 16/f. 1), Mal Satışı Direktifinde⁴³ (AB 2019/771) belirli değişiklikler yapmıştır. Bunlardan ilki satılan malın sözleşmeye uygunluğu koşulları içerisine onun “onarılabilirliğinin” bir objektif kriter olarak eklenmesidir. Buna göre Mal Satışı Direktifi m. 7/f. 1/d yeni haliyle şu şekildedir: Satılan mal “*miktar, kalite ve diğer özellikleri bakımından - dayanıklılık, onarılabilirlik, işlevsellik, uyumluluk ve güvenlik de dahil olmak üzere - aynı türden mallar için alışlagelmiş olana ve malın niteliği göz önünde bulundurulduğunda ve kamuoyuna yapılan açıklamalar dikkate alındığında tüketicinin makul beklentilerine uygun olmalıdır...*”. Böylelikle bir ürün ancak hasarın intikali anında dayanıklı ve onarılabilir olma özelliklerine sahipse ayıpsız bir ürün olarak kabul edilebilecektir. Bu şekilde ürünün ayıpsız olması ile sürdürülebilir olması özellikleri bir araya getirilmek suretiyle üreticilerin

⁴¹ BGH 25.5.2020 – VI ZR 252/19 Rn. 45, BGHZ 225, 316.

⁴² Normatif zarara ilişkin ayrıntılı açıklamalar için bkz. Çetiner, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, İstanbul 2024, N. 774 vd.

⁴³ Directive (EU) 2019/771 of The European Parliament And Of The Council of 20 May 2019 On Certain Aspects Concerning Contracts For The Sale Of Goods, Amending Regulation (EU) 2017/2394 and Directive 2009/22/EC, and Repealing Directive 1999/44/EC, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32019L0771>.

piyasaya sürecekleri ürünlerin sürdürülebilir olmalarını sağlamaya yönelik önemli ve etkili bir tedbir öngörülmüştür.

Onarılabilirlik hasarın geçişi anında üründe bulunması gereken objektif bir özellik olarak belirlenmiş olduğundan ürünün bu özelliği taşıyor olması tek başına onarım hakkı da dahil ayıptan doğan tüm hakların kullanımının yolunu açacaktır⁴⁴. Bir başka deyişle ürünün onarılabilir olup olmadığının anlaşılabilmesi için mutlaka önce onarım hakkının kullanılmış ve fakat başarıya ulaşmamış olması gerekli değildir. Dolayısıyla kazan rulmanı değiştirilebilir özellikte olmayan bir çamaşır makinesi, hiçbir rulman arızası yaşamasa ve dolayısıyla onarımı gerekmeseyse bile ayıplı olarak kabul edilecektir.

Onarım Hakkı Direktifi ile ürünlerin sürdürülebilir olmasını teşvik amacıyla getirilen bir diğer imkân satıcının ayıptan doğan sorumluluğu kapsamı dışında meydana gelen veya ortaya çıkan ayıplar nedeniyle tüketicilerin üreticilere onarım talebiyle başvurabilmeleridir (Direktif m. 1/f. 2, m. 5). Onarım hakkının gerek kanuni sorumluluk süresi içerisinde gerekse bu sürenin dışında üreticiye yöneltilmesinde birçok pratik fayda bulunmaktadır. Öncelikle üretici, ürüne ait yedek parçalara, gerekli teknik donanım ve teknolojiye, servis ağına ve hepsinden önemlisi onarım için gerekli olabilecek fikri mülkiyet haklarına sahiptir⁴⁵. Ayrıca satıcının sorumlu olduğu durumlarda da onarım talebi üzerine onarımı fiilen gerçekleştiren genellikle üreticidir. Üreticiden bir malı doğrudan onarması istenebilirse, onarım daha çevre dostu olacağı gibi, satıcı aracı olmadan daha hızlı gerçekleştirilebilir ki bu durumun tüketicilerin onarım yolunu tercih etmesinde önemli bir etkiye sahip olacağında şüphe yoktur⁴⁶.

Nihayet Onarım Hakkı Direktifi m. 5/f. 4 uyarınca üreticiler, Ek II'de listelenen mallar için belirli bir süre boyunca yedek parça ve donanım sağlamakla yükümlü oldukları gibi bunları onarımdan caydırmayacak makul bir fiyattan da sunmalıdırlar. Gerçekten de bağımsız onarım işletmelerinin en önemli sorunu (ucuz) yedek parçalara ve onarım talimatlarına erişimlerinin olmamasıdır ki bu da onarım faaliyeti yürütmelerini ve üreticiye bağlı onarım işletmesi ile rekabet etmesini önemli ölçüde zorlaştırmaktadır⁴⁷. İşte bu nedenle Eko-Tasarım Tüzüğüne (AB 2024/1781) dayalı Komisyon tasarrufları ile Enerji İlişkili Ürünler Direktifinde (AT 2009/125)⁴⁸ öngörülen uygulama tedbirlerinde belirtilen gereklilikleri sağlayabilmek için üreticiler, yedek parçalara, tamir ve bakım bilgilerine, tamir ve donanım yazılımına veya benzer araçlara erişim

⁴⁴ Atamer/Küng, Recht auf Reparatur, Jusletter, November 2024, s. 5.

⁴⁵ Augenhofer, 'EC's Public Consultation on Sustainable Consumption – Promoting Repair and Reuse, Response of the European Law Institute' (Vienna 2022), s. 14; Terryn, 'A Right to Repair? Towards Sustainable Remedies in Consumer Law' (2019) (4) European Review of Private Law 851, 864–867.

⁴⁶ Augenhofer/Atamer/Poludniak-Gierz, 'European Commission's Proposal for a Directive on Common Rules Promoting the Repair of Goods, Feedback of the European Law Institute' (Vienna 2023), s. 21.

⁴⁷ Terryn, A right to repair? Towards sustainable remedies in consumer law, ERPL 2019, s. 864.

⁴⁸ Directive 2009/125/EC of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 establishing a framework for the setting of ecodesign requirements for energy-related products, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32009L0125>.

sağlamakla yükümlü tutulmuştur⁴⁹. Dolayısıyla bir ürünün söz konusu gerekliliklere uygun ve sürdürülebilir ürün özelliğinde olduğundan söz edebilmek için o ürün kategorisi için belirlenmiş süreyle onarım için gerekli parça ve donanımın isteyenlere uygun bir ücret karşılığı sağlanması zorunludur⁵⁰.

C. AMBALAJ TÜZÜĞÜ

Gerekçesinde de belirtildiği üzere bu Tüzük, ambalajı bir ürün kategorisi olarak ele alıp düzenlememiş olan Eko-Tasarım Tüzüğünü tamamlayıcı niteliktedir⁵¹. Tıpkı Eko-Tasarım Tüzüğünde olduğu gibi bu Tüzüğün de temel amacı, ambalaj ve ambalaj atıklarının çevre ve insan sağlığı üzerindeki zararlı etkilerini önlemeye yönelik ambalajın tüm yaşam döngüsünü kapsayan kurallar ortaya koymak suretiyle döngüsel ekonomiye geçişe katkıda bulunmaktır⁵².

Ambalaj Tüzük m. 3'te, ürünün bir parçası olup olmadığına bakılmaksızın, bir ürünü kullanım ömrü boyunca dayanıklı kılmak veya korumak için gerekli olan ve ürünle birlikte kullanılması, tüketilmesi veya atılması amaçlanan bir eşya olarak tanımlanmıştır. Bunun yanında ürünün yalnızca dağıtımı için tasarlanan "hizmet ambalajları", satış noktasında ürünün konulduğunu tek kullanımlık eşyalar (poşet, kesekağıdı gibi), çay, kahve veya diğer içecekler için tasarlanmış geçirgen poşetler veya bunlar için makinede kullanılması amaçlanan ve ürünle birlikte kullanılıp atılan tek servislik üniteler de Tüzük anlamında ambalaj kavramına dahil edilmişlerdir (Tüzük m. 3/f. 1/d-g).

Tüzükte (2. Bölüm) ambalajların sürdürülebilir olmaları için öngörülen gereklilikler şu şekilde sıralanmıştır: Endişe verici maddelerin en az kullanılması (madde 5), geri dönüştürülebilirlik (madde 6), plastik ambalajlarda geri dönüştürülmüş içeriğin azaltılması (madde 7) ve biyolojik hammadde oranının artırılması (madde 8), uygun ambalajların kompostlanması (madde 9), ambalajların ağırlık ve hacminin azaltılması (madde 10), yeniden kullanılabilirlik (madde 11).

Sürdürülebilirlik açısından Tüzüğün en önemli hükmü artık piyasa sürülen tüm ambalajların kural olarak geri dönüştürülebilir olmak zorunda olmasıdır (Tüzük m. 6/f. 1). Bunun için şu iki koşulun gerçekleşmiş olması gerekir: Ambalajın geri dönüştürülebilir biçimde tasarlanmış olması (Tüzük m. 6/f. 2/a) ve atık haline geldiğinde ayrı olarak toplanabilir, diğer atık akışlarının geri dönüştürülebilirliğini etkilemeden belirli atık akışlarına ayrılabilir ve büyük ölçekte geri dönüştürülebilir olması (Tüzük m. 6/f. 2/b). Gerçekten de ambalajı, ambalaj atığı haline geldiğinde geri dönüştürülebilecek şekilde tasarlamak, ambalajın geri dönüştürülebilirliğini geliştirmenin, ambalaj geri dönüşüm

⁴⁹ Direktif Gerekçe madde 18.

⁵⁰ Örneğin, AT 2009/125 sayılı Direktif uyarınca Akıllı Telefonlar, Akıllı Olmayan Cep Telefonları, Kablosuz Telefonlar ve Kayar Tabletler İçin Eko-tasarım Gerekliliklerinin Belirlenmesine Dair AB 2023/1670 sayılı Tüzük Ek II, B./1./1.1./1/c. uyarınca akıllı telefonlar için pil/piller, ekran düzeneğini, şarj cihazı, SIM kart ve hafıza kartı tutucusu en az yedi yıl süreyle yetkili onarımcılar ve son kullanıcılar için hazır bulundurmakla yükümlüdür. Bu kural 20 Haziran 2025'ten veya ürün piyasaya sürülme tarihinden bir ay sonra (hangisi daha sonra ise) geçerli olacaktır.

⁵¹ Tüzük Gerekçe 9.

⁵² Tüzük Gerekçe 2.

oranlarını artırmanın ve ambalajda geri dönüştürülmüş malzemelerin kullanımını teşvik etmenin en etkili yollarından biridir.

Tüzük m. 12/f. 1 ile piyasaya sürülen ambalajların, tüketicilerin daha sonra atık ayrıştırmasında zorlanmaması için malzeme bileşimine ilişkin bilgilerle etiketlenmesi zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca etiketin taşınması gereken özellikler şu şekilde belirlenmiştir: Piktogramlara⁵³ dayanmalı, engelli insanlar için bile anlaşılması kolay nitelikte olmalı, eğer koşulları varsa malzemenin kompostlanabilir olduğunu ancak evde kompostlama için uygun olmadığını ve kompostlanabilir ambalajın doğaya atılmaması gerektiğini belirtmeli, yeniden kullanılabilir olduğunu belirten bilgi içermeli, geri dönüştürülmüş ve biyolojik hammadde içeriğine ilişkin bilgiler içermeli, ambalajın üzerine kolayca çıkarılamayacak şekilde görünür, açıkça okunabilir ve silinmez bir şekilde yapıştırılmalı, basılmalı veya kazınmalı, bilgiler, ambalajın piyasaya sunulacağı üye devlet tarafından belirlendiği şekilde, son kullanıcılar tarafından kolayca anlaşılabilir bir veya daha fazla dilde olmalıdır.

SONUÇ

AB'nin döngüsel ekonominin temellerini kurmak amacıyla benimsediği sürdürülebilir ürün politikası Cumhurbaşkanlığı Yeşil Mutabakat Eylem Planı Genelgesi ve buna dayalı olarak hazırlanıp yayımlanan Ticaret Bakanlığı Yeşil Mutabakat Eylem Planı ile de benimsenmiştir. Söz konusu Eylem Planında, AB'nin sürdürülebilir ürüne yönelik yapacağı düzenlemelerin ülkemizde de uyum çalışmaları kapsamında yasal düzenlemelere dönüştüreleceği taahhüt edilmiştir. İşte bu politika gereği yayımlanan AB Eko-Tasarım Tüzüğü ile Ambalaj Tüzüğünde yer alan yahut bunlara dayalı olarak çıkarılacak Komisyon tasarruflarında yer alacak performans ve bilgi gerekliliklerinin ülkemizde de hızlı biçimde yasal çerçeveye kavuşması AB ile olan ticaret hacmimiz düşünüldüğünde hayati öneme sahiptir.

Bunun dışında ayrıca ülkemizde de piyasaya sürülen ürünlerin sürdürülebilir olmalarını temin etmek amacıyla ürünün genel kullanım ömrünü tamamlamadan atığa dönüşmesine engel olacak tedbirlerin alınması elzemdir. Bu kapsamda ayıptan doğan sorumluluğa ilişkin kanun hükümlerinde ayıba ilişkin objektif kriterler içerisinde açıkça ürünlerin dayanıklı ve onarılabilir olmaları gerektiğine vurgu yapılması yerinde olacaktır. Her ne kadar TKHK m. 11/f. 2 uyarınca ayıplı ifa halinde tüketici onarım ve ayıpsız benzeri ile değiştirme hakkını üretici ve ithalatçıya karşı da kullanabiliyorsa da bu hakkın ayıptan doğan sorumluluk süresi (2 yıl) ile sınırlı tutulmaması ve tıpkı Onarım Hakkı Direktifinde olduğu gibi her bir ürünün kullanım normal kullanım ömrü boyunca tüketiciye makul bir ücret karşılığı üreticiye karşı kullanabileceği bir onarım hakkı tanınması isabetli olacaktır. Nitekim Onarım Hakkı Direktifi m. 5'te tüketicilere bu şekilde tanınmış bir onarım hakkı mevcuttur.

AB'nin 2050 iklim-nötr Avrupa hedefinin bir parçası olarak ülkemizde de 2050 iklim-nötr Türkiye bir hedef olarak benimsendiğinden bunu sağlayacak en önemli enstrümanın söz konusu düzenlemeler olduğunu vurgulamakta fayda vardır.

⁵³ Piktogram ya da piktograf bir eşyayı, bir objeyi, bir yeri, bir işleyişi, bir kavramı resmetme yoluyla temsil eden semboldür. Bu sembollere dayalı yazı sistemine "piktografi" denir.

KAYNAKÇA

Arnold S, Recht auf Reparatur, Nomos V., Baden-Baden 2024.

Atamer Y M, Nachhaltigkeit und die Rolle des Kaufrechts: Eine rechtsvergleichende Übersicht zu den Regulierungsmöglichkeiten, ZSR/RDS Band 141 (2022) I Heft 3, s. 285 vd.

Atamer Y M/ Augenhöfer S / Küter R / Południak-Gierz K, Feedback of the European Law Institute on the European Commission's Proposal for a Directive on Common Rules Promoting the Repair of Goods (COM[2023] 155 final), https://www.europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/Publications/ELI_Feedback_Right_to_Repair.pdf.

Atamer Y M./Küng J, Recht auf Reparatur, Die neue EU-Reparaturrichtlinie: Ausstrahlung auf Schweizer Hersteller und Anpassungsbedarf des schweizerischen Rechts, Jusletter, 18. November 2024.

Augenhöfer S, Kuter Rebecca, Recht auf oder Pflicht zur Reparatur?, VuR 2023, s. 243 vd.

Croon-Gestefeld J, Die nachhaltige Beschaffenheit der Kaufsache, NJW 2022, s. 497 vd.

Croon-Gestefeld J, Das Recht auf Reparatur – Vorschläge aus Brüssel, ZEuP 2024, s. 379 vd.

Has M, Sustainable Products, 2nd Edition, De Gruyter, 2024

Luedtke A, Verordnungsvorschlag der EU-Kommission für eine Ökodesign-Verordnung für nachhaltige Produkte, DB 2022, 1691.

Mittwoch A C, Der digitale Produktpass der Ökodesign-Verordnung, Passierschein zur erfolgreichen Zwillingstransformation im Produktrecht?, RDİ 2024, 62 vd.

Petersen F, Die Produktverantwortung im Kreislaufwirtschaftsrecht, NVwZ 2022, 921 vd.

Petersen F / Massow M, Die EU-Ökodesign-Verordnung und das "Warenvernichtungsverbot", ZUR 2023, 67 vd.

Terryn E, A right to repair? Towards sustainable remedies in consumer law, ERPL 2019, s. 851 vd.

Veral E S, Döngüsel Ekonomi: Engeller, Stratejiler ve İş Modelleri, Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi, 8(1), 2021, s. 7-18.